

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ, ВСТАНОВЛЕННЯ ЙОГО МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ТА ПРИЧЕТНИХ ДО ЦЬОГО ЗЛОЧИНУ ОСІБ

Статтю присвячено питанням визначення типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. Зазначено та послідовно проаналізовано ці ситуації залежно від способу та характеру вчинення злочину, встановлення місцезнаходження транспортного засобу та осіб, причетних до незаконного заволодіння ним. Визначено процесуальні дії, які потрібно провести під час вирішення кожної типової слідчої ситуації, обґрунтовано їхню мету й послідовність проведення та висвітлено засоби, застосування яких спрямоване на досягнення позитивного результату. Звернено увагу на потребу проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення всіх фактичних даних та обставин вчиненого злочину. Надано практичні рекомендації щодо запобігання незаконним заволодінням транспортними засобами та їх поєднання з організаційними заходами, застосовуваними з урахуванням конкретної обстановки, які найбільш ефективно сприяють профілактиці цього виду злочинів.

Ключові слова: незаконне заволодіння, транспортний засіб, типова слідча ситуація, слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи, профілактичні заходи.

Нині на території України вчиняється значна кількість незаконних заволодінь транспортним засобом, більшість яких залишається нерозкритими. Ця обставина викликає потребу розгляду низки питань щодо їх розслідування в межах обраної теми.

Питанням незаконного заволодіння транспортним засобом присвячено праці процесуалістів і криміналістів: А. Ю. Бояренка, В. З. Гумена, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, Т. П. Матюшкової, В. В. Молдована, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, Н. Є. Філіпенко, С. І. Шабалдас, В. Ю. Шепітька та ін.

Метою статті є огляд низки слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом – злочину, що підпадає під категорію тяжкого.

Незаконне заволодіння транспортним засобом належить до злочинів, що розкриваються зазвичай відразу ж після його вчинення або під час отримання інформації про нього від осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами та підрозділами поліції. Заволодівши транспортом, злочинець має реальну можливість негайно втекти з місця події. Тому розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами залежить від своєчасного і правильного

реагування на повідомлення про вчинений злочин, від швидкості і якості проведення початкових слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Залежно від способу вчинення, предмета злочинного посягання, характеру вчинення цього виду злочину або етапу розслідування та інших обставин, виділяють певну кількість слідчих ситуацій. Проаналізувавши висловлені в юридичній літературі погляди, можна виділити чотири типових слідчих ситуації, що складаються під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом на початковому його етапі й пов'язані з фактом виявлення транспортного засобу й встановлення особи, яка ним незаконно заволоділа, а саме:

- 1) виявлено транспортний засіб і особу, яка підлягає притягненню до відповідальності;
- 2) транспортний засіб виявлено, проте немає відомостей про особу, що вчинила злочин;
- 3) транспортний засіб не виявлено, особу, що вчинила злочин, також не встановлено;
- 4) транспортний засіб через певний період було знайдено власником, але про особу, яка вчинила злочин, відомостей немає [1].

Розглянемо детальніше кожну з цих чотирьох ситуацій.

Слідча ситуація № 1 найбільш сприятлива в процесуальному й тактичному плані. Вона виникає у разі затримання осіб на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення (наприклад, під час втечі з місця події та безперервного переслідування, під час виявлення вкраденого автомобіля, покинутого на сусідній вулиці, тощо), а також, якщо особа злочинця встановлена за свідченнями потерпілих, свідків або під час проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів. Первинна інформація в цій ситуації зазвичай не викликає сумнівів у наявності злочинної події, що дає змогу висувати, досліджувати та перевіряти конкретні версії про способи, мотиви й мету злочину; місцезнаходження знарядь і засобів його здійснення; кількісний і якісний склад співучасників; їхні злочинні зв'язки та інші обставини. Тому основна діяльність слідчого має бути спрямована на збирання і процесуальне закріплення наявних доказів, встановлення конкретних обставин вчинення цього виду злочину [2].

До системи слідчих дій, які мають проводитися в першій аналізованій типовій слідчій ситуації, можна віднести:

1) огляд місця події (місця виявлення транспортного засобу та самого транспортного засобу, місця незаконного заволодіння транспортним засобом). Проведення цієї слідчої (розшукової) дії дає змогу слідчому самостійно чи за допомогою спеціалістів виявити та зафіксувати всі сліди злочину і предмети, які можуть мати значення для подальшого його розслідування;

2) допит потерпілого, вилучення у нього документів на транспортний засіб та ключів, їхній огляд з метою встановлення всіх обставин вчинення злочину, з'ясування, в яких відносинах перебувають потерпілий та особа, яка підозрюється в його вчиненні, а також для встановлення розміру завданої шкоди;

3) допит свідків (очевидців незаконного заволодіння, затримання злочинця, виявлення транспортного засобу; інших осіб, яким відома важлива інформація для встановлення істини) – проводиться з метою встановлення відомих їм обставин вчинення кримінального правопорушення;

4) допит підозрюваного (спрямований на одержання показань щодо змісту підозри, а також усіх інших відомих йому обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження) та його особистий обшук (проводиться відповідно до ч. 3 ст. 208 КПК України з метою відшукання знарядь злочину, предметів, документів і цінностей, що можуть мати значення для подальшого розслідування);

5) пред'явлення підозрюваного для впізнання відповідно до ст. 228 КПК України свідкам-очевидцям з подальшим проведенням одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України за наявності протиріч у їхніх показаннях з метою з'ясування причин таких розбіжностей;

6) обшук за місцем проживання чи (і) роботи підозрюваного – з метою пошуку, виявлення та вилучення доказів причетності до вчинення розслідуваного та інших злочинів та майна, здобутого злочинним шляхом;

7) призначення відповідних судових експертів (дактилоскопічної, трасологічної, автотоварознавчої тощо). Зокрема, автотоварознавчу експертизу призначають з метою визначення ринкової вартості автомобіля, визначення відшкодування завданих збитків; трасологічну – для виявлення й ідентифікації слідів вчинення злочину;

8) слідчий експеримент, відповідно до ст. 240 КПК України, проводять з метою перевірки та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також для усунення наявних розбіжностей та встановлення істини у справі.

Вирішення цієї типової слідчої ситуації полягає у фіксації слідів злочину, встановленні всіх його обставин і причетності до його вчинення затриманої особи шляхом проведення невідкладних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на ефективне проведення початкового етапу розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. Однак ця ситуація, коли наявний транспортний засіб та встановлено осіб, які вчинили злочин, у практичній діяльності, на жаль, є доволі рідкісною.

Типова слідча ситуація № 2 характеризується наявністю викраденого автомобіля і відсутністю відомостей про особу, яка незаконно заволоділа транспортним засобом. Це не дозволяє доволі точно судити про особу злочинця, оскільки, залежно від виду автотранспорту та місця його викрадення, неможливо побудувати конкретні слідчі версії. У цій ситуації, як вважає І. М. Лузгін, спершу висувають загальні версії, що пояснюють характер події, що вивчається в цілому, а саме те, який злочин (шахрайство з автомобілем, цивільно-правові відносини, незаконне заволодіння транспортним засобом без мети розкрадання або хуліганство) був вчинений і чи був він насправді [3].

У процесі накопичення фактичних даних про аналізовану типову слідчу ситуацію слідчий деталізує та висуває більше версій (переважно

розшукового характеру). Вони мають бути спрямовані на встановлення:

1) особи злочинця, його соціального статусу та можливого місця перебування;

2) зв'язків розшукуваних осіб, їхніх демографічних даних, за допомогою яких вони можуть легалізуватися; передбачуваних дій і планів, пов'язаних з отриманням коштів для існування, документів, а також можливості продовження злочинної діяльності; спроб налагодити зв'язок з родичами, знайомими та іншими особами; спроб вплинути на учасників процесу, перешкодити встановленню істини у справі тощо.

Зусилля слідчого для вирішення зазначеної другої типової слідчої ситуації мають бути спрямовані на максимальне використання можливостей дослідження виявленого транспортного засобу. З цією метою потрібно:

1) оглянути місце події для виявлення та фіксації всіх слідів і предметів, що можуть сприяти встановленню підозрюваних осіб, зокрема різноманітні сліди людини (потожирові нашарування, сліди ніг, крові чи інших виділень), які можуть мати значення для подальшого розслідування;

2) встановити наявність можливих камер відеоспостереження, перегляд камер відеоспостереження по «Безпечному місту» – для встановлення та ідентифікації підозрюваного у вчиненні злочину;

3) допитати свідків з числа осіб, які виявили транспортний засіб, перебували з тих чи тих причин поблизу нього, та інших осіб (охоронців, обслуговуючий персонал) – для встановлення відомих їм обставин вчинення злочину;

4) детально допитати потерпілого, встановити місце, час та спосіб вчинення злочину, місце виявлення транспортного засобу, наявні на ньому пошкодження, характер завданої потерпілому шкоди;

5) вилучити та оглянути документи на викрадений транспортний засіб;

6) призначити необхідні експертизи (а саме автотоварознавчу експертизу та технічну експертизу документів – для встановлення їх достовірності).

Паралельно зі слідчими (розшуковими) діями в цій ситуації за письмовим дорученням слідчого інтенсивно проводять оперативно-розшукові та організаційні заходи, спрямовані на встановлення особи, яка вчинила злочин, але переховується від органів досудового розслідування. Пошук цієї особи здійснюють по слідах, виявлених під час огляду місця події та транспортного засобу; під час застосування службово-розшукових собак для встановлення місця знаходження причетних осіб,

поквартирних обходів для виявлення очевидців вчинення злочину; інформування про вчинений злочин інших колег по місту та по Україні, митні органи; під час перевірки по оперативно-довідкових, розшукових і криміналістичних обліках осіб, що становлять оперативний інтерес (які раніше вчиняли злочини аналогічним способом, скупників, збувачів викрадених автомобілів). Важливого значення під час пошуку осіб, причетних до аналізованого злочину, набуває перевірка ГБК, СТО, авторинків, виявленого транспортного засобу (реєстраційних номерів, заводського номера); консультації з фахівцями; запити в різні організації і установи; вивчення проваджень по злочинах, вчинених аналогічним способом [4].

Типова слідча ситуація № 3 характеризується підвищеною складністю, оскільки вона має мінімум початкових даних для визначення напрямів розслідування. Тим більше значення під час її вирішення мають своєчасність і оперативність проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, взаємодія всіх підрозділів Національної поліції України та інших правоохоронних органів.

Вирішення цієї ситуації відбувається у двох напрямках – виявлення транспортного засобу, яким незаконно заволоділи, та встановлення осіб, які вчинили цей злочин. Залежно від одержаних первинних фактичних даних висувують, насамперед, версії щодо обставин вчиненого злочину, зокрема:

1) злочин вчинений за обставин, вказаних заявником;

2) подія, про яку повідомляє заявник, була, але містить ознаки іншого злочину (наприклад, хуліганства, самоуправства або викрадення);

3) подія була, але не за тих обставин, які вказав заявник (злочин інсценований).

Після цього, з урахуванням отриманих даних, розробляють слідчі версії, спрямовані на визначення кола осіб, серед яких слід вести пошук злочинців і розшук викраденого транспортного засобу, як-от:

– незаконне заволодіння транспортним засобом вчинила особа, раніше судима за аналогічні злочини;

– злочин вчинила особа, раніше не судима, але яка не вперше вчиняє такий злочин аналогічним способом;

– транспортний засіб викрадений «на замовлення»;

– транспортним засобом заволоділи неповнолітні;

– транспортний засіб викрадений для використання як засобу або знаряддя вчинення

іншого злочину (розбійного нападу, викрадення людини або іншого тяжкого злочину);

– транспортний засіб викрала група осіб з чітким розподіленням ролей;

– транспортний засіб викрала група іноземців.

Під час перевірки версій у невизначеній ситуації, що розглядається інформаційно, акцент робиться на оперативно-розшукових та інших організаційних заходах, отримання інформації від осіб, які співпрацюють на умовах конспірації, або інших джерел, яким відомі певні обставини, а також на проведенні слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вивчення матеріальної обстановки місця події, встановлення прикмет підозрюваних та індивідуальних особливостей викраденого транспортного засобу [5]. Серед першочергових слідчих (розшукових) дій проводять: огляд місця події; допит потерпілого; допит свідків з числа громадян, що працюють і мешкають поблизу місця викрадення, родичів, знайомих потерпілого; призначення необхідних експертиз з метою з'ясування вірогідних ознак підозрюваних, знарядь та способів його вчинення, що відобразилися в огляді місцевості. До переліку організаційних і оперативно-розшукових заходів включають також: переслідування злочинців по гарячих слідах, перекриття можливих шляхів їх відходу; проведення загороджувальних заходів на дорогах, по яких можливе переміщення викраденого транспортного засобу; квартирні обходи з метою встановлення свідків та очевидців цього виду злочину; виявлення й дослідження записів з камер відеоспостереження, складання орієнтувань, композиційних портретів підозрюваних і активне їх використання; пред'явлення особам, що бачили злочинця, фотообліку в ІПС із зображенням осіб, що перебувають на обліку в НПУ та МВС; інформування про вчинений злочин працівників управлінь та передача інформації через чергову частину управління в інші підрозділи по Україні, інформування митних органів та Інтерполу (за потреби); перевірка підозрюваних осіб за оперативно-довідковими і розшуковими обліками; перевірка знарядь і слідів злочину за криміналістичними обліками; постановка викраденого транспортного засобу на облік, перевірка по КПП щодо можливого виїзду автотранспорту за межі міста.

У загальному плані хід розслідування під час вирішення цієї ситуації залежить від інформації, отриманої оперативним підрозділом із джерел, які співпрацюють на умовах конспірації, для

встановлення осіб, які вчинили цей злочин, та викраденого автотранспорту.

Типова слідча ситуація № 4, що виникає під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, є найскладнішою. Під час її вирішення слідчий має вихідні дані з третьої слідчої ситуації, але власник транспортного засобу (заявник) через певний час знаходить свій викрадений транспортний засіб або випадково, або через соціальну мережу, коли начебто викрадений автотранспорт перебуває на «відстої», або за винагороду.

У цих випадках виникає найбільша складність розслідування цього злочину. Адже, незважаючи на низку проведених слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів за аналогією з вирішенням третьої типової слідчої ситуації, власник не йде назустріч і не повідомляє про обставини розшуку та встановлення його транспортного засобу, який він у більшості випадків повернув собі за винагороду.

В аналізованій ситуації слідчий проводить низку гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з отриманням інформації про осіб, які вчинили злочин. Під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом слідчий встановлює тісну співпрацю з патрульною поліцією, відділами кримінальної поліції, Інтерполом, розвідкою тощо. Сприяння слідчому в розслідуванні полягає в тому, що під час первинної перевірки з метою виявлення розшукуваного транспортного засобу, за його письмовим дорученням підрозділи Національної поліції, задіяні в розшуку, здійснюють збір оперативної інформації, огляд можливих місць його перебування, уточнюють напрям розшукових завдань, орієнтувань в інші органи, територіальні підрозділи.

Розслідуючи злочин, слідчий взаємодіє з установами відбування покарань з метою встановлення зв'язків осіб, причетних до цього виду злочину. Така співпраця полягає насамперед в отриманні й реалізації оперативної інформації на осіб, що займаються викраденнями і незаконними заволодіннями транспортними засобами.

Інші служби встановлюють свідків та очевидців злочину (зокрема працівників автозаправних станцій, водіїв і пасажирів громадського транспорту, чергових по залізничних переїздах тощо); проводять оперативне відпрацювання осіб, що займаються ремонтом транспортних засобів, скупкою і продажем запасних частин, СТО, місця розукомплектування автомобілів, а також осіб, раніше судимих, затриманих і заарештованих за здійснення аналогічних

злочинів; проводять орієнтування осіб, які співпрацюють на конфіденційній основі з працівниками поліції, працівників житлово-комунальних органів, представників громадських правоохоронних організацій з метою встановлення розшукуваного транспортного засобу; проводять перевірку наявних даних реєстрації транспортних засобів на контрольних постах поліції, стаціонарних постах, пропускних пунктах, гаражах, паркувальних майданчиках та ін. [6].

Досягнення успіху розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом під час вирішення всіх визначених типових слідчих ситуацій значною мірою залежить від сукупності двох взаємопов'язаних між собою факторів: 1) від якості проведення огляду місця події та інших першочергових та невідкладних процесуальних дій, спрямованих на встановлення механізму вчинення злочину, місцезнаходження транспортного засобу та його дослідження з метою встановлення особи (осіб), яка вчинила злочин, та 2) від взаємодії слідчого під час його процесуальної діяльності з оперативними підрозділами органів та посадових осіб, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

Водночас одним зі специфічних чинників, що негативно впливають на можливість швидкого розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортним засобом, є невчасне подання заяви чи надходження повідомлення про їх вчинення. Як засвідчує особистий досвід роботи в органах досудового розслідування та кримінальної поліції, лише третина потерпілих звертається в територіальні підрозділи поліції впродовж десяти хвилин. Це обумовлюється пізнім виявленням фактів викрадення транспортного засобу, оскільки більшість із цих злочинів вчиняють у вечірній і нічний час, а власники виявляють відсутність транспортного засобу вранці, коли автомобіль може вже перебувати за межами міста чи навіть країни.

Незважаючи на те, що зазначені типові слідчі ситуації є різними, для кожної з них важливо вирішити питання щодо визначення переліку та порядку проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, які мають невідкладний характер. Більшість із них для третьої та четвертої розглянутих типових слідчих ситуацій може бути аналогічно діям, зазначеним під час вирішення перших двох типових слідчих ситуацій. Однак тактичне спрямування таких дій, визначення обставин,

що мають бути встановлені чи перевірені під час їх проведення, обрання комплексу тактичних прийомів, необхідних для досягнення позитивного результату, в кожному конкретному випадку, безумовно, відрізняються.

Висновки. Отже, від того, яка ситуація склалася і як вона змінюється під час розслідування, залежить не лише мета, але й спрямування слідчих (розшукових) дій, а також форми співпраці між працівниками Національної поліції України. Під час перевірки версій у невизначеній ситуації, що розглядається інформаційно, акцент роблять на оперативно-розшукових та інших організаційних заходах непроцесуального характеру, а також на слідчих (розшукових) діях, спрямованих на вивчення матеріальної обстановки місця події, встановлення прикмет підозрюваних та індивідуальних особливостей викраденого транспортного засобу. Суттєво сприяє досягненню цієї мети належна взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів, уповноваженими здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

Водночас важливого значення набувають питання запобігання незаконному заволодінню транспортним засобом. Задля уникнення ситуацій, коли транспортний засіб протизаконно переходить у володіння сторонніх осіб, слід проводити профілактичну роботу за матеріалами кримінального провадження, звертати увагу на власників транспортних засобів, які не здійснюють заходів, спрямованих на збереження їхньої власності. Передусім транспорт не мають залишати без нагляду, на необладнаних стоянках важливо встановлювати щодобове чергування його власників, особливо якщо на них залишають престижні марки автомобілів. Кожен власник повинен мати перелік номерів свого автомобіля, знайти зручний для нього спосіб, що перешкоджає викраденню транспортного засобу. Для цього можуть бути використані додаткові замикаючі, блокувальні чи сигнально-сторожові пристрої, спрацювання яких створює додаткові сліди під час незаконного заволодіння транспортним засобом. Щоб запобігти його викраденню, слід скористатися попереднім маркуванням окремих вузлів транспортних засобів (коліс, скла тощо). Комплексне використання профілактичних технічних засобів має вагоме значення для запобігання незаконному заволодінню транспортним засобом, а їх поєднання з організаційними заходами, вживаними з урахуванням конкретної обстановки, найефективніше сприяє профілактиці цього виду злочинів.

Список використаної літератури

1. Моисеева Т. Ф. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека. Москва : Городец-издат, 2010. 100 с.
2. Николайчик Н. И. Методика расследования краж. Минск, 2009. 204 с.
3. Лузгин И. М. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений. *Криминалистическая характеристика преступлений* : сб. науч. тр. Москва, 1984. С. 25–30.
4. Патрелок Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : навч. посіб. Дніпропетровськ : ФОП Лопатніков С. Г., 2012. 221 с.
5. Малиновська Т. М., Тихоненко Л. Л. Незаконне заволодіння транспортними засобами: особливості досудового розслідування : наук.-метод. рек. Харків, 2015. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1238/nezakonne_zavolodinnya_transportnimi_zas.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 28.02.2019).
6. Образцов В. А. Криминалистическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их решения. *Криминалистическая характеристика преступлений* : сб. науч. тр. Москва, 1984. С. 7–15.

Nadiya Morhun, Viktoriya Sedakova

TYPICAL INVESTIGATIVE SITUATIONS THAT ARISE DURING THE INVESTIGATION OF ILLEGAL POSSESSION OF A VEHICLE, ITS LOCATIONS AND PERSONS INVOLVED IN THIS CRIME

An important place in the effective fight against crime is the question of illegal possession of vehicles. This crime causes significant material losses to certain citizens and to the state as a whole, promotes traffic accidents, affects traffic safety and the rules for the operation of enhanced safety equipment, the violation of which constitutes a real threat to the life and health of citizens and causes a high public danger to these actions.

In view of these circumstances, the article is focused on the definition of typical investigative situations that arise in the initial stage of illegal possession of a vehicle. These situations are identified and sequentially analyzed depending on the method and nature of the crime, the location of the vehicle and individuals involved in the illegal seizure of this vehicle. In particular, based on the analysis of the points of view expressed in the legal literature, four typical investigative situations are analyzed in the article:

- 1) the vehicle and the person who is subject of responsibility are found;
- 2) the vehicle was found, but no information about the person who committed the crime;
- 3) the vehicle was not found, the person who committed the crime was not also established;
- 4) the vehicle has been found by the owner after a certain period, but the information about the person who committed the crime is absent.

During the analysis of each investigative situation, procedural or non-procedural actions, which must be carried out consistently to resolve them, their purposes and sequences of actions were determined and measures have been carried out, the application of which are aimed at achieving positive results. Attention is drawn to the need for conducting not only procedural but also operational-search activities aimed at establishing all factual data circumstances of the crime. The importance of interaction between the investigator and employers of the operational units of the National Police of Ukraine and other bodies and institutions was emphasized. Practical recommendations are offered for the prevention of illegal possession of vehicles, and their combination with organizational measures are applied, taking into account a concrete situation, which are more effective in preventing this type of crime.

Keywords: illegal possession, vehicle, typical investigative situation, investigative (search) actions, operative-search activities, preventive measures.

Матеріал надійшов 03.03.2019